Theodor GEORGESCU
(Universitatea din București)

Simbioza formelor de guvernământ în Roma antică în viziunea lui Polybios

Abstract: (*The Symbiosis of the Forms of Government in Ancient Rome and Their Recovery in a Modern Age*) The main forms of government in Greece (monarchy, tyranny, aristocracy, oligarchy, democracy and anarchy) were synthesized in an almost perfect symbiosis in the Roman world when the Roman republic was established. This was the vision of the Greek historian Polybios in the 2nd century BC, captured by the Romans after the conquest of Greece. However, he quickly became an admirer of the Roman power and composed a "pragmatic" History in which he proposes to explain the miracle by which Rome, in less than 53 years (220 and 168 BC), imposed its power over the world known by then. This theory of governing forms, known as *anakyklosis*, has been dealt with by the historian in the sixth book of his *Histories*, apart from the rest of the events. He considers that each of the six forms of government has three moments (ascension, apogee and decline) and that the transition from one to the other occurs naturally. Rome in turn succeeded in stopping this cyclicality and imported only the three forms of "good" government (monarchy, aristocracy, democracy). Rome has transformed them into levels of power that are controlled by each other in order not to exhaust a slip. From this Roman synthesis it is also derived the political system of European democracies.

Keywords: *Rome*, *Polybios*, *anakyklosis*, *forms of government*, *democracy*

Rezumat: Formele de guvernământ specifice ale Greciei (monarhia, tirania, aristocrația, oligarhia, democrația și ohlocrația) au fost sintetizate într-o simbioză aproape perfectă în lumea romană odată cu instaurarea republicii. Aceasta era viziunea istoricului grec Polybios în sec. al II-a a.Chr., capturat de către romani după cucerirea Greciei. El s-a transformat însă repede într-un admirator al puterii romane și compune o Istorie „pragmatică” în care își propune să explice miracolul prin care Roma, în mai puțin de 53 de ani (220 și 168 a.Chr.), și-a impus puterea asupra *oicumenei*. Această teorie asupra formelor de guvernământ, cunoscută cu numele de *anakyklosis*, a fost tratată de către istoric în cartea a VI-a a *Istoriilor*, separat față de restul evenimentelor. El considera că fiecare din cele șase forme de guvernământ are trei momente (ridicare, apogeu și declin) și că trecerea de la una la alta se face în mod natural. Roma în schimb a reușit să oprească această ciclicitate și a importat doar cele trei forme de guvernământ „bune” (monarhia, aristocrația, democrația), pe care le-a transformat în nivele de putere care se controlează între ele, astfel încât să se evite pentru totdeauna vreun derapaj. Din această sinteză romană provine și sistemul politic al democrațiilor europene.

Cuvinte-cheie: *Roma*, *Polybios*, *anakyklosis*, *forme de guvernământ*, *democrație*

Pentru a vedea bine un lucru este adesea nevoie să te afli mai departe de el. Pentru a înțelege schimbările profunde prin care Roma a ajuns în vremea Republicii să domine întreaga lume cunoscută a fost nevoie nu de un autor roman, ci de un grec, Polybios, ajuns la mijlocul secolului al II a.Chr. la Roma ca sclav, deportat împreună cu alți

BDD-A31419 © 2020 Jatepress
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:03:43 UTC)

ostatici, după ce se aflase de partea „moderaților" în timpul conflictului dintre Perseus, regele Macedoniei, și romani (172 a.Chr.). Suspect în ochii romanilor, deși el era adeptul unei politici moderate, fără ostilitate față de Roma, Polybois a fost „extras" din Grecia (167 a.Chr.) și „relocat" printre romani, unde, însă, va avea o soartă diferită față de ceilalți greci exilați. Cunoscut pentru calitățile sale intelectuale, el intră în „cercul Scipionilor" și leagă o prietenie în special cu Scipio Aemilianus, învingătorul lui Perseus. Cu timpul devine admiratorul puterii romane, care-i schimbase destinul, și decide să-și consacre restul vieții redactării unei *Istorii* în care să explice publicului de limbă greacă extraordinara reușită a poporului roman. Interesul pentru o asemenea lucrare i se părea de la sine înțeles: (Plb. 1.1.5) „căci care om ar putea exista așa de nechibzuit sau de nepăsător, care să nu dorească să cunoască în ce chip și prin ce fel de constituție (πολιτεία) a fost luată sub stăpânire aproape toată lumea în mai puțin de cincizeci și trei de ani[1] și a căzut sub o singură stăpânire, aceea a romanilor?".[2]

Primele două cărți ale *Istoriilor* constituie un preambul pentru această perioadă propusă spre cunoaștere, adică primul război punic și urmările sale, care acoperă perioada dintre 264 până în 220 a.Chr. Următoarea perioadă, anii 220-216 a.Chr., este tratată în cărțile III-V, o perioadă decisivă, care afectează totalitatea Oikumenei. Cartea a VI-a este însă un moment de respiro în relatarea evenimentelor, fiind o digresiune pe care autorul o consideră obligatorie pentru înțelegerea cauzelor evenimentelor. El arătase încă de la început că cel mai folositor rod pentru cititori este ca aceștia să afle cum și prin ce fel de constituție aproape toate țările de pe pământul locuit au căzut sub puterea romanilor. Perioada în care trăiește îi apare lui Polybios hotărâtoare în atingerea acestui obiectiv prin transformările pe care le suferă regimul de organizare al puterii romane. Cititorul va fi încântat, este convins autorul, să afle cauzele profunde (αἰτίαι) ale evenimentelor, iar dintre acestea structura constituției unui stat era socotită de autor drept cea mai importantă cauză pentru reușita unei acțiuni.

În lumea greacă era nu doar ușor de povestit trecutul, ci și de intuit viitorul, căci putea fi dedus din trecut, odată ce formele de guvernământ erau clare și aveau o succesiune previzibilă. Polybios afirmă însă că altfel stau lucrurile în cazul romanilor, unde există o „varietate a constituției" (Plb. 6.3.3 ποικιλία τῆς πολιτείας) și, prin urmare, nu poate fi descris ușor nici prezentul și, cu atât mai puțin, de prezis viitorul.

În lumea greacă, rezumă Polybios tradiția de până la el, se considera că există trei forme de constituții: regalitatea (βασιλεία), aristocrația (ἀριστοκρατία) și democrația (δημοκρατία). Autorului nu-i este însă clar dacă acestea sunt singurele forme posibile sau dacă sunt cele mai bune. Îi apare lămurit că cea mai bună nu ar putea fi, căci o asemenea constituție ar trebuie să îmbine caracteristici ale fiecăreia din cele trei, așa cum o dovedește regimul politic instituit de către Licurg la Sparta. Experiența altor cetăți arată că împărțirea tripartită este insuficientă pentru a acoperi întreaga varietate a formelor de guvernământ.

[1] *Sc*. între 220, adică primul contact dintre romani și macedoneni, și 168/7 a.Chr., înfrângerea de la Pydna a puterii macedonene de către romani.
[2] Toate traducerile ne aparțin.

BDD-A31419 © 2020 Jatepress
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:03:43 UTC)

O simplificare prea mare se făcea în cazul regalității. Polybios subliniază că aceasta nu poate fi orice conducere a unui singur om (μοναρχία), ci este imperios necesar ca aceasta să fie primită de bunăvoie și să fie caracterizată mai degrabă de judecată (γνώμη) decât de frică (φόβος) și violență (βία). Tot astfel, nu orice guvernare oligarhică (ὀλιγαρχία) trebuie automat socotită o formă de aristocrație, căci cea din urmă are la bază principiul alegrii celor mai drepți și a celor mai înțelepți oameni. În al treilea rând, prin democrație nu trebuie să se înțeleagă conducerea după bunul plac al mulțimii și îndeplinirea a tot ce își propune, ci doar cea care este întemeiată pe tradiția strămoșească și care are ca obișnuință respectarea zeilor (*ibid*. θεοὺς σέβεσθαι), grija față de părinți (*ibid*. γονεῖς θεραπεύειν), respectul față de cei mai în vârstă (*ibid*. πρεσβυτέρους αἰδεῖσθαι) și supunerea în fața legilor (*ibid*. νόμοις πείθεσθαι). Doar în aceste condiții supremația părerii celor mulți poate fi numită democrație.

Polybios consideră că celor trei forme de guvernământ cunoscute până la el ar trebui să li se adauge alte trei: monarhia (μοναρχία), oligarhia (ὀλιγαρχία) și ohlocrația (ὀχλοκρατία). În firea organizării comunităților omenești este ca mai întâi să apară monarhia. Această organizare naturală îi apare omului ca cea mai potrivită în urma unui eveniment major, așa cum este un cataclism care îi silește pe oameni să se adune și să încerce împreună să supraviețuiască. Acela este momentul în care se impune un lider, cel mai puternic dintre ei. Din „conducerea unuia singur” se naște apoi *regalitatea*, în urma unei pregătiri și a unei „îndreptări” (διόρθωσις). Aceasta, din pricina unor „vicii înnăscute” (τὰ συμφυῆ κακά) degenerează apoi în *tiranie* (τυραννίς). Odată cu „disoluția” (κατάλυσις) acesteia puterea trece în mâna celor mai buni din cetate, adică ia naștere *aristocrația*.

Aristocrația este și ea supusă degradării, căci, din „domnia celor mai buni”, devine cu timpul conducerea celor care își văd de propriile interese, adică a celor „puțini”, cu numele de *oligarhie*, iar mulțimea, pornită împotriva nedreptăților celor din frunte, o va înlătura în cele din urmă. Îndepărtarea celor care nu mai reprezentau interesele oamenilor aduce la puterea „puterea poporului”, *democrația*. Aceasta din urmă va fi ruinată de trufie (ὕβρις) și nelegalitate (παρανομία) și, din conducerea poporului (δῆμος), sub forma sa organizată, se va transforma rapid în domnia gloatei (ὄχλος), de unde și numele ultimei forme de guvernământ, *ohlocrația* (ὀχλοκρατία).

Polybios susține că un bun observator poate sesiza schimbarea firească între aceste forme de conducere, precum și creșterea (αὔξησις), punctul culminat (ἀκμή) și schimbarea spre declin (μεταβολή) a fiecărei forme de guvernământ. O asemenea trecere în revistă i s-a părut utilă autorului înainte de a explica constituția romanilor pentru că cititorul va putea înțelege astfel că și alcătuirea acesteia are o cauză naturală (κατὰ φύσιν).

Teoria despre schimbarea constituțiilor fusese discutată mai amănunțit de către Platon[1]. Polybios îi reproșează însă o tratarea prea complicată și cu prea multe detalii, ceea ce o face accesibilă prea puținor oameni. El își propune, în schimb, să-i expună

[1] *Cf*. Plat. *Pol*. 291d *sq*. și 302c *sq*.

BDD-A31419 © 2020 Jatepress
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:03:43 UTC)

punctele principale, atât cât este nevoie, într-o „istorie pragmatică” (πραγματικὴ ἱστορία). Prin aceasta Polybios înțelegea istoria politică și militară, în care se găsesc raportate acțiunile națiunilor, ale cetăților și ale șefilor de stat, și se opunea genului genealogic, care trata genealogia zeilor și a eroilor, și celui care trata colonizările, întemeierea cetăților sau raporturile dintre colonii și metropole[1].

Prima întrebare la care își propune Polybios să răspunde este referitoare la originea (ἀρχή) formelor de guvernământ. Pentru a răspunde acestei chestiuni se pornește de la prima formă de organizare (πολιτεία) a oamenilor. În urma unor cataclisme majore, precum inundațiile, molimele sau foametea, dispar obiceiurile (ἐπιτεδεύματα) și artele (τέχναι) omenești, pierzându-se astfel tradiția și progresul oricărei comunități. În momentul când oamenii vor se vor regrupa lider va deveni, așa cum se întâmplă și la animale, acela care se va remarca prin forță trupului și îndrăzneala sufletului. Este, subliniază istoricul, o lege a naturii ușor de observat la toate celelalte viețuitoare. Întotdeauna se impune mai întâi cel mai puternic și cel mai curajos. „Măsura puterii lor este dată de forță” (*ibid*. 6, 5, 9 ὅρος μέν ἐστι τῆς ἀρχῆς ἰσχύς), iar o astfel de conducere poartă numele de *monarhie*. Ideea de regalitate (βασιλεία) se naște cu timpul, pe măsură ce societatea avansează și apare ideea de bine (τὸ καλόν) și de dreptate (τὸ δίκαιον).

Trecerea de la monarhie la regalitate este un proces care are la bază nașterea ideii de bine în conștiința oamenilor. Totul, susține Polybios, pleacă de felul în care copiii se raportează la părinții care au avut grijă de ei. Dacă copiii nu le arată recunoștință, ceilalți oameni, care le văd acest comportament, se vor indigna de o asemenea situație, întrucât „oamenii singuri au parte de inteligență și rațiune (*ibid*. 6.6.4 μόνοις αὐτοῖς μέτεστι νοῦ καὶ λογισμοῦ). Ei vor intui viitorul și se vor gândi că vor putea și ei să ajungă într-o asemenea situație, dacă nu iau nici o măsură. Vor avea aceeași atitudine și în cazul celui care, primind ajutor, nu se va arăta recunoscător față de binefăcător. În felul acesta se naște în fiecare om ideea datoriei, care stă la baza noțiunii dreptate. Tot astfel este apreciat cel care se expune pericolelor riscându-și viața și câștigă bunăvoința oamenilor, care asociază comportamentul lui cu ideea de bine, în timp ce pe acela care face contrariul îl socotesc demn de dispreț. Purtarea bună este, astfel, admirată și urmată, în vreme ce comportamentul opus este evitat. În cadrul unui stat, constată Polybios, lucrurile nu pot fi diferite. Conducătorul care își ajută supușii și oferă fiecăruia după merit se va bucura de aprecierea acestora, care își vor dori să-l mențină cât mai mult la putere. Astfel, cel care inițial se impusese doar prin forță, *monarhul*, va continua să domnească datorită rațiunii sale și va deveni un *rege*.

Regalitatea este astfel consecința unei investiri cu încredere din partea oamenilor care văd în conducător garantul păstrării echilibrului în care fiecare are în mod previzibil ceea ce merită și nu este supus hazardului unui tiran. Urmașii de sânge ai regelui se vor bucura de aceeași încredere, căci oamenii vor considera că cei care se nasc din astfel de conducători trebuie să fie purtătorii acelorași calități. Mai întâi,

[1] *Cf*. Plb. IX, 1.

BDD-A31419 © 2020 Jatepress
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:03:43 UTC)

aceştia nu vor înşela încrederea oamenilor şi vor trăi cu gândul de a le asigura supuşilor securitatea, având grijă să nu se deosebească de aceştia în felul în care trăiesc. Energia lor va fi investită în servirea oamenilor. Vor veni însă apoi cei care primesc domnia prin moştenire şi au deja asigurate toate mijloacele stăpânirii. Belşugul pe care îl găsesc încă de mici le va moleşi energia şi le va alimenta dorinţa de a-şi împlini propriile pofte. Aceste privilegii, subliniază Polybios, vor isca în rândul populaţie pizmă şi duşmănie, iar regalitatea se transformă astfel într-o *tiranie* (τυραννίς). Starea de nemulţumire va alimenta comploturi, dar nu din partea celor mai răi, ci, dimpotrivă, din partea celor mai nobili, mărinimoşi şi curajoşi dintre cetăţeni, adică a celor care nu pot suporta „abuzurile conducătorilor" (*ibid*. τὰς τῶν ἐφεστώτων ὕβρεις). Astfel, mulţimea va înlătura regalitatea şi va instaura domnia celor care au luptat împotriva tiranului, adică a „celor mai buni", *aristocraţia* (ἀριστοκρατία).

Ajunşi la putere pe valul de simpatie al unei mulţimi care nu-şi mai dorea conducerea autoritară a unui singur om, aristocraţii vor dori mai întâi să nu dezamăgească şi să fie cu adevărat în serviciul oamenilor care au investit în ei încredere. Copiii acestora, însă, primind de la părinţi o asemenea putere şi neavând experienţa relelor prin care trecuseră aceştia, nu vor păstra echilibrul câştigat numai prin cunoaşterea extremelor. Aceşti urmaşi nu pot preţui „egalitatea politică" (πολιτικὴ ἰσότης) şi „libertatea de a vorbi" (παρρησία), pentru că au trăit de la început înconjuraţi de privilegii moştenite. Incapabili să aprecieze beneficiile libertăţilor cetăţeneşti vor fi repede cuceriţi de pofta de câştig şi de o viaţă a exceselor. Astfel, din „cei mai buni" oameni ai cetăţii ei se transformă din pricina lăcomiei în „cei mai puţini" reprezentativi pentru ce ar trebui să fie conducătorii, trecându-se astfel de la aristocraţie la *oligarhie* (ὀλιγαρχία) din aceleaşi pricini pentru care se trecuse şi de la tiranie la aristocraţie.

Starea de tensiune care pluteşte într-o societate în care oamenii nu văd cu ochi buni comportamentul excesiv al conducătorilor, va fi exprimată până la urmă de cineva care va vorbi deschis împotriva acestora şi va găsi sprijin în rândul oamenilor pentru alungarea lor. Înlăturarea lor, fie violentă, fie soldată cu expulzări, va fi urmată de dilema alegerii unei noi conduceri. Experienţa unui rege este încă de tristă amintire, iar încredinţarea puterii unui grup reprezentativ este şi ea de evitat, ţinând seama de experienţele trecute neplăcute. Poporul alege în aceste condiţii să-şi asume chiar el conducerea, adică să transforme constituţia oligarhică într-o *democraţie* (δημοκρατία). Această formă de guvernare va fi apreciată de cei care au avut parte de puterea excesivă din regimurile anterioare şi vor aprecia cum se cuvine „egalitatea" (ἰσηγορία) şi „libertatea de vorbire" (παρρησία).

Ruina democraţiei va apărea însă odată cu noile generaţii, obişnuite cu aceste valori şi, deci, fără a le mai cunoaşte valoarea şi fără a le mai aprecia. Tinerii vor fi mai preocupaţi în a-i întrece pe ceilalţi în avere, iar după dobândirea acesteia vor dori să ocupe şi funcţii de conducere. Polybios surprinde cu acuitate neîmplinirea pe care o resimt cei avuţi în lipsa unui rol pe care să-l joace în societate şi în lipsa recunoaşterii din partea celorlalţi. Atunci când însă vor constata că nu pot ajunge la putere prin forţe proprii, vor recurge la propria avere cu care vor încerca să corupă mulţimea.

BDD-A31419 © 2020 Jatepress
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:03:43 UTC)

Polybios socotește că această mituire a populației va avea ca efect final sfârșitul democrației, căci oamenii, obișnuiți să trăiască din ceea ce primesc de la alții, nu vor ezita să aducă în fruntea lor pe cineva care, prin violență, le va pune la dispoziție aceste bunuri. Această îndepărtare de la regulile democrației este numită de autor „sălbăticire" (vb. ἀποθηριόω) și are ca efect întoarcerea societății la momentul în care accepta să aibă în frunte un monarh.

Termenul pe care îl folosește Polybios pentru a descrie această evoluție în cerc a formelor de guvernământ este ἀνακύκλωσις „rotație", un circuit socotit o „lege naturală" (Plb. 6.9.10 φύσεως οἰκονομία), prin care regimurile cresc, se transformă, descresc și ajung apoi de unde au plecat. Utilitatea cunoașterii acestui mecanism de schimbare naturală a constituțiilor constă și în posibilitatea anticipării a ceea ce urmează, atâta timp cât identificăm momentul politic în care ne aflăm. Important este ca cel care o face să judece detașat, eliberat de sentimente care i-ar putea afecta obiectivitatea.

Pentru Polybios singurul remediu pentru a ieși din acest cerc îl reprezintă contaminarea celor trei forme constituționale bune într-o constituție numită *mixtă* și acest lucru, subliniază autorul, a fost reușit de Roma. Această cetate, odată cu instaurarea Republicii, împărțise puterea în trei părți, astfel încât locuitorii ei nu puteau să spună nici ei dacă trăiesc într-o monarhie, într-o aristocrație sau într-o democrație. Această stare de „confuzie" era justificată de varietatea instituțiilor și de împărțirea prerogativelor între ele. Puterea *consulilor* oferea imaginea unei guvernări monarhice, rolul *senatului* aducea cu o conducere aristocratică, în vreme ce puterea acordată *oamenilor* ar fi putut lăsa să se creadă că este o societate democratică.

Pentru Polybios în Roma republicană fiecare de cele trei componente ale statului a primit suficientă autoritate pentru ca puterea să se afle într-un echilibru potrivit unei guvernări de succes. Doar astfel se evită trecerea neîncetată de la un regim la altul, ca în cazul cetăților grecești. Consulii au puterea cea mai mare în viața publică și sunt și liderii armatei. Toți ceilalți magistrați li se supun, cu excepția tribunilor plebei. Ei au dreptul să propune ordonanțe de urgențe și veghează la punerea în aplicare a decretelor senatului și a hotărârilor poporului; prin urmare, în termeni moderni, au un rol executiv. Tot ei au acces deplin la tezaur și pot folosi resursele financiare după cum consideră.

Puterea deplină asupra fondurilor aparține însă senatului. Ceilalți magistrați, cu excepția consulilor, nu pot accesa fonduri fără încuviințarea acestuia. Polybios subliniază importanța controlului acestei instituții asupra tuturor cheltuielilor importante. Tot senatului îi revine sarcina să aplice legea în Italia sau să reprezinte diplomatic interesele Romei în afara Italiei și să-i primească pe delegații străini. Aceste puteri lăsau impresia unui grec că întreaga guvernare romană este una aristocratică. Existau însă și importante decizii lăsate pe seama poporului: oferirea recompenselor și aplicarea pedepselor, acordarea magistraturilor celor care merită și, în primul rând, declanșarea războiului sau instituirea păcii. Aceste atribute dădeau în același timp Romei un aer *democratic*.

BDD-A31419 © 2020 Jatepress
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:03:43 UTC)

Polybios subliniază că fiecare dintre cele trei puteri ale statului (consulii, senatul, poporul) poate colabora cu cealaltă sau i se poate opune. Consulii, în acțiunile militare pe care le întreprind, depind de acordul senatului în acordarea fondurilor și de hotărârile poporului în privința continuării conflictelor sau instaurării păcii. Senatul, la rândul său, este legat de voința poporului, care poate diminua privilegiile senatorilor, și a tribunului plebei, care, ascultând mereu de popor, poate oricând bloca activitatea senatului. Poporul nu este însă pe deplin suveran, căci depinde, pe de o parte, de hotărârile senatului, care oferă contracte oamenilor pentru diversele construcții ale statului, și, pe de altă parte, de autoritatea consulilor, care pot lua decizii capitale în privința fiecărui cetățean în parte. Succesul constituției romane, constată Polybios, constă în capacitatea fiecărei puteri de a colabora sau de a o vătăma pe cealaltă. Iar democrația epocii moderne, constată noi, este, *mutatis mutandis*, oglinda peste timp a acestui echilibru statornicit în Roma republicană.

Referințe bibliografice

Weil, Raymond, Claude Nicolet (esd.). 1977. *Polybe, Histoires*, livre VI. Paris: Les Belles Lettres.
Paton, W. R., Walbank, F. W., Habicht, Christian (eds.). 2011. *Polybius, The Histories*, books 5-8. Cambridge, MA: Harvard University Press, Loeb Classical Library.
Pédesch, P. 1964. *La méthode historique de Polybe*. Paris: Les Belles Lettres.
Popescu, C. Virgil (ed.). 1966. *Polybios, Istorii*. vol. 1. București: Editura Științifică.
Recort, Manuel Balasch (ed.). 1981. *Polibio, Historias*, libros V-XV. Madrid: Editorial Gredos.
Schick, Carla (ed.). 1955. *Le storie di Polibio*. Verona: Arnoldo Mondadori editore.

BDD-A31419 © 2020 Jatepress
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:03:43 UTC)